

Bevezető

Mi történik vajon az esővel és a jó idővel? Rossz hírral indul a harmadik évezred: úgy tűnik, a klíma teljesen összezavarodott. Egyesek már a lehető legrosszabbat helyezik kilátásba: a jelenlegi felmelegedés felforgathatja a bolygó életkörülményeit. Ez lesz majd a világ vége? Vagy ha nem éppen a vég, de legalábbis gögös és óvatlan műszaki civilizációnk hanyatlása? Az ember azt hitte, uralni tudja a természetet, alávetheti saját akarátának; most a természet szembefordul vele, és az ember kelepcebén találja magát.

Nyugodjunk meg: pillanatnyilag csak egy forgatókönyvről van szó. Az agyunkban létező, lehetséges jövő és a valós, bekövetkező jövő két külön dolog. Általában ezek igencsak eltérnek egymástól! Ha rosszindulatúak akarunk lenni, megállapíthatjuk, hogy a próféciákat és előrejelzéseket (beleértve azokat is, amelyeket vitathatatlan tudományos adatokra alapoztak) majdnem mindig megcáfolta a világ valós alakulása.

Ugyan ki cáfolná a klíma erőteljes és mellőzhetetlen jelenlétét? Az élet jól meghatározott éghajlati körülmények között jelent meg és fejlődött. Ezért beszélünk ma földlakókról, és nem marslakókról. És az éghajlathoz szorosan kötődő okok miatt vált a Földön a Mediterráneum megannyi ci-

vilizáció bölcsőjévé, miközben az Antarktisz megmaradt a pingvinek hazájának. Úgy tűnik, a műszaki civilizáció embere sem képes – legalábbis egyelőre és az előrelátható jövőben – megszabadulni a természeti környezet kényszerítő körülményeitől, hogy egy teljesen „mesterséges” civilizációt találjon fel. Egy-egy erőteljes vihar vagy katasztrofális áradás feladja a leckét szerénységből, és arra int, hogy még mindig az anyatermészet részei vagyunk.

Mindezek a vélekedések közismertek, ám igencsak általánosak. Bonyolultabbá válik a képlet, ha közelebbről akarjuk tanulmányozni a klímát és az emberiséget összekapcsoló mechanizmust, magyarul azt, hogy a történelem során és a jövő genezisében hogyan befolyásolta és befolyásolja a klíma – és annak mindenkori változása – a társadalom működését. Meg kell állapítanunk, hogy az értelmezések sokfélék, és eléggé gyakran ellentmondanak egymásnak. Mindez pedig abból következik, hogy egyetlen igazság van ugyan, de azt számtalan szemszögből vizsgálhatjuk. Nem téveszthetjük össze a legegyszerűbb tárgyat sem annak képével vagy a róla alkotott képzettel, még kevésbé tehetjük ezt a természet vagy a társadalom bonyolult struktúrái, mozgása esetében. A valóságot az emberi szellem nem egyszerűen „magába szívja”; az mindössze „adaptálható”, és óhatatlanul arra kényszerül, hogy a játékszabályainkhoz igazodjon.

A „játékszabályokkal” itt arra utalok, hogy értékítéleteink nem függetlenek, számos megszorításnak vannak alávetve. Valamiképpen arra vagyunk „programozva”, hogy a dolgokat egy bizonyos módon lássuk. Az emberi szellemnek

vannak állandói és változói, amelyek a való világ és ábrázolásaink, értelmezéseink közé ékelődnek.

Két „mentális állandó” tűnik számomra különösképpen sajátosnak. Elsősorban az a nagyon is emberi képesség, mely szerint hamarabb észleljük az eltéréseket, mint a hasonlóságokat. Mindaz, ami többé vagy kevésbé eltér a megszokottól, könnyen felkelti a figyelmet, így fennáll a kockázata annak, hogy a kivétel elhomályosítja a „közönséges” tényeket, dacára annak, hogy ez utóbbiak adott esetben sokkal fontosabbak. Bizonyos aspektusokat a „csillogásuk” miatt választanak ki, elkülönítik, felerősítik, csúcsra pörgetik őket, és ezért azok messze meghaladják valós jelentőségüket. Elég, ha történelmet olvasunk, vagy a sajtó által közzétett információkat követjük, hogy a „meglepő” tények iránti vonzalmat megállapítsuk. (Különösen a „Másik” többrendbeli torzítása működik így, ami könnyen elvezetett a rasszizmushoz és nacionalizmushoz; ezt a logikát követve a feketéket évszázadokon át ember-alattinak tekintették, csupán a bőrszínük és egyéb másodlagos vonásaik miatt, amelyek viszont egyáltalán nem befolyásolták emberi mivoltukat.)

Másodsorban észre kell vennünk az emberi szellemet örökösen jellemző koherenciaigényt. Az ember arra vágyik, hogy „egységes”, értelemmel telített univerzumban éljen, ahol minden állandó és érthető struktúrákba illeszkedik. Kezdetben a mágia, majd a vallás, végül a filozófia, a tudomány és az ideológia – a maga módján mindegyik arra törekszik, hogy az univerzumnak, a történelemnek és a sorsnak jelentést és a lehető legnagyobb koherenciát tulajdonít-

son. Ám a bizonyosságomj eredménye megmosolyogtató: az Abszolútum hajszolása közben az ember megsokszorozza a megoldásokat. Egyetlen Igazság helyett éppen az ellenkezőjével szembesülünk: az „igazságok” zavarba ejtő sokaságával kell számot vetnünk.

Az esetek nagy részében – nyilván – az értelmezések a világ jobb megismerése révén alakulnak, a tudományos haladás viszont nem ad mindenre magyarázatot. Az emberiség ismeretei korszakról korszakra, napjainkban pedig éppen évről évre gyarapodnak; ennek dacára mindegyre előfordul, hogy ugyanazzal az ismeretkészlettel gyakran egymásnak ellentmondó elméleteket hozunk létre. Világképünket történelmi, társadalmi és kulturális változók sokasága határozza meg. Mindegyik elmélet, vélemény dátumhoz kötött, ugyanakkor térben és társadalmilag körülhatárolt. A világot az utóbbi századokban meghódító tudomány a Nyugat műve; teljesen másként alakult volna minden, ha az eltérő filozófiát valló indiai vagy kínai tudományt választjuk. A való világot óhatatlanul megszűri a kulturális háttér. Ez a valóság nagymértékben függ az ideológiáktól, vagyis egy közösség legnagyobb hatású értékeitől és meggyőződéseitől. Senki sem tud hidegen és részrehajlás nélkül tekinteni a dolgokra; minden nézőpont (tudatosan vagy sem) egy világszemléletbe illeszkedik, és részese egy társadalmi projektnek.

A későbbiekben meglátjuk majd, hogy mit eredményeznek az eddigiekben kifejtett gondolatok, ha a klímával kapcsolatos elméletekre és az éghajlattal kapcsolatos szorongásra alkalmazzuk őket. Először is állapítsuk meg, hogy az idő-

járásai események és ezek rendhagyó megnyilvánulásai igen fontosak számunkra. „Az eső és a jó idő” klasszikus társalgási téma, a halandók közti párbeszédnek talán legszokványosabb motívuma. De már itt, a hétköznapi banalitások szintjén is feldereng annak gyanúja, hogy a klímával valami nincs rendben. Látszólag mindig a szokásosnál melegebb vagy éppen kevésbé meleg az idő, túl sokat esik vagy éppen túl keveset (egy különben nem létező szabályhoz képest, hiszen ilyesmi csakis e feltételezett eltérések eredőjeként mutatkozik meg). Ehhez társul még a dramatizálási szándék a Föld valamely régiójában vagy történelmi időszakában megfigyelt – valóban jelentősebb – eltérések értelmezésében. Nyilván az éghajlattípusok eltérnek egymástól, a klíma kilengéseinek betudható szerencsétlenségek pedig végigkísérik az emberiség krónikáját. Paradox módon az ember fél a klímától, de remekül igazodik annak elvárásaihoz. A bolygón kifejlődött élőlények közül az ember az egyetlen, aki bármilyen éghajlaton képes megtelepedni, és aki végül mindenütt nagyon jól érzi magát. Következésképpen az ember alkalmazkodási képessége és találékonysága miatt az ember és a klíma viszonya jóval építőbb jellegű, mint ahogy azt a látványosság és a dráma által elbűvölt klimatikus képzelet hinni engedi.

Másfelől a koherencia iránti igény, illetve a kozmikus és emberi jelenségek „egységesítésének” szándéka a klímát az emberi fejlődés egyik nagy magyarázó elvévé avatja. De mi is lenne ennél természetesebb? Semmi sem annyira jelenvaló, mint a klíma. A klímát középpontba állító történelem ugyanolyan legitim (és nyilván ugyanannyira kétségbe von-

ható), mint Szent Ágoston vallási, illetve Marx gazdasági determinizmusa.

Ami pedig a kulturális irányzatokat és az ideológiákat illeti, ezek az összes elképzelhető kombinációt felkínálják. Nem titok már, hogy manapság azok jövendölnek klímakatasztrófát, akik nem hisznek a műszaki civilizáció erényeiben. És ugyanakkora erővel vonják kétségbe a jelenséget az ilyen típusú civilizáció pártolói. Környezetvédők feszülnek liberálisoknak: egyikük is, másikuk is ugyanazokat a tudományos adatokat manipulálja, de azokat egymással ellentétes ideológiák szolgálatába állítja. Forgatókönyveik egyébként olyan nagy ívű történelmi vázlatokba illeszkednek, amelyeket nem most találtak ki. Egyfelől a Haladás, az utóbbi századok egyik nagy vallása, másfelől a Hanyatlás szelleme – ez óhatatlanul egy régi, ciklikus történelmet idéz, amelyen a felemelkedés és hanyatlás osztozik, és amelyet katasztrófák szegélyeznek (mint az ókori Özönvíz). A különböző opciók kulturális és ideológiai töltetének megállapítása még nem jelenti azt, hogy egyben értékítéleteket is megfogalmazunk az illető elmélet igaz vagy hamis kifejezéseivel kapcsolatban. Az optimistáknak vagy a pesszimizistáknak igazuk lehet, vagy tévedhetnek (vagy részben igazuk van, és részben tévednek), ideológiai motivációjuktól függetlenül. Ám ezek az indokok léteznek, és olyan olvasatot ajánlanak, amely megvéd attól, hogy naivan csodáljuk egyik vagy másik ügyet.

A klímán alapuló elméletek és pszichózisok mérhetetlen változatosságot mutatnak, mégis három fő kategóriába sorolhatók.